

Наталія Коляда

ЕДВІН ГЕРНЛЕ (1883–1952) – ІДЕОЛОГ, ТЕОРЕТИК ТА ОРГАНІЗАТОР ДИТЯЧОГО РУХУ

Науковці вважають, що найбільш повне та репрезентативне дослідження освітньо-виховних феноменів минулого можливе лише у контексті розвитку педагогічної думки. За словами академіка О. Сухомлинської, вивчення й аналіз персоналії як окремого предмета історико-педагогічного дослідження має важливе значення, оскільки особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи та висвітленням загальнопедагогічного досвіду певного періоду.

Тому сьогодні набуває актуальності всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення спадщини видатних педагогів, як вітчизняних, так і зарубіжних, ідеї яких значно вплинули на розвиток українського освітньо-культурного процесу, зокрема, на становлення і розвиток дитячого руху – конкретно-історичного стану інституціональної організованості дітей та підлітків, що характеризується наявністю та динамікою різного типу добровільних угруповань, об'єднань, організацій і формувань (І. Нікітін) [12, с. 63]; об'єктивного прояву закономірностей цивілізаційно-антропологічного розвитку людства; розвитку взаємовідносин Дитинства (самостійної соціально-природної структури) та Дорослого суспільства; результату конкретно-історичного розвитку держав у кінці XIX – на початку XX ст. (Л. Алієва) [12, с. 61].

У цьому контексті заслуговує на увагу постать Едвіна Гернле (1883–1952) – німецького педагога-комуніста, письменника (Е. Гернле – автор літературних творів для дітей, опублікованих у 1916–1920 рр. під псевдонімом Окулі (*Okuli*)), педагога-методолога соціалістичного виховання, теоретика, організатора та ідеолога дитячого комуністичного руху. Його педагогічна спадщина як узагальнення і відображення практики початку 20-х років XX ст. справила значний вплив на становлення теоретичних основ вітчизняного дитячого руху.

Першими дослідниками спадщини Е. Гернле були його сучасники, вітчизняні та зарубіжні педагоги-організатори дитячого руху. Серед них, М. Миронов – український педагог, методист, історик, ідеолог та пропагандист дитячого руху в Україні. До його доробку, зокрема, входить збірка тез, матеріалів та документів з питань розвитку дитячого руху «Хрестоматія по детскому движению» (1924, 1925, 1926), до якої

увійшли ряд праць Е. Гернле [4].

Постать Е. Гернле як теоретика та ідеолога дитячого руху висвітлена у монографії В. Яковлева і А. Кудрявцева «Возникновение детского коммунистического движения в СССР» (1933), в якій вперше в літературі того часу було подано відносно повне обґрунтування наукової концепції виникнення вітчизняного дитячого руху.

Теоретична спадщина Е. Гернле частково розкрита у працях сучасних дослідників дитячого руху, таких, як Л. Алієва, М. Басов, Л. Борисова, М. Богуславський, Е. Мальцева, І. Руденко та ін.

Внесок Е. Гернле у розвиток школи, дитячого руху став предметом досліджень ряду його співвітчизників, німецьких педагогів, серед яких П. Валніс, В. Менерт та ін. Проте їхні праці не перекладені ні українською, ні російською мовами, а тому доступні лише вузькому колу фахівців.

Історіографічний аналіз означеної проблеми засвідчує про недостатній рівень дослідженості теоретичної спадщини Е. Гернле, зокрема, як теоретика, ідеолога та організатора дитячого руху 20-х років XX ст.

Мета статті – здійснити всебічне цілісне висвітлення теоретичної спадщини німецького педагога Едвіна Гернле, що справила значний вплив на становлення та розвиток вітчизняного дитячого руху.

Початок науково-педагогічної діяльності Е. Гернле припадає на період Листопадової революції у Німеччині (1918 р.). Навчався в Штутгартській гімназії, Тюбінгенському і Берлінському університетах. У 1910 р. вступив до Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН), а в 1919 р. – до Комуністичної партії Німеччини (ЦК КПН). Протягом 1921–1924 рр. – член Центрального Комітету Комуністичної партії Німеччини (ЦК КПН), з 1921 р. – керівник відділу освіти та пропаганди ЦК КПН. З 1922 р. – член ІККІ, з 1925 р. – голова дитячої комісії при ІККІ. Протягом 1924–1933 рр. – депутат німецького рейстагу (на засіданнях якого виступав від фракції КПН з питань шкільної політики.). Протягом 1933–1945 рр. перебував у антифашистській еміграції, жив у СРСР. З 1949 р. – професор Академії керівних кадрів у Берліні [13].

Е. Гернле одним з перших у Німеччині розпочав теоретичне розроблення основ соціалістичного виховання молоді, чому сприяли багаторічна і багатогранна практична робота з реалізації нової шкільної політики, відвідування Росії у складі делегацій німецьких комуністів, знайомство з досвідом розвитку народної освіти, співпраця з Н. Крупською і т.п.

У 1920 р. він виступає з доповіддю про завдання дитячого руху на І Державній конференції керівників дитячих груп. Сформулювавши принципові положення виховання нового покоління через дитячу організацію, Е. Гернле став одним із засновників дитячого комуністичного руху в Німеччині у 1919–1920 рр.

Написав ряд праць (деякі з них перекладені російською мовою), які стали своєрідним керівництвом у практичній діяльності організаторів дитячого руху: «Социалистическое воспитание и социалистическое движение молодежи» (1921) [11], «Работа в коммунистических детских группах» (1922) [8], «Детское движение как новая форма организации воспитания» (1923) [1], «Красные скауты или юные пионеры» (1923) [5], «Пионерам Советской России» (1923) [7], «Революционное воспитание в Германии» (1923) [9], «Детское коммунистическое движение» (1925) [2], «Коммунистическое движение детей. Опыт работы германских детских коммунистических групп» (1925) [3], «Основные вопросы пролетарского воспитания» (1929, російський переклад – 1930) [6] та ін.

Крім цього, основні проблеми дитячого руху педагог висвітлював на сторінках редакційних ним протягом 1921–1923 рр. журналу «Das proletarische Kind» («Пролетарська дитина» – орган Виконкому Комінтерну) та дитячої газети «Der junge Genosse» («Юний товариш»).

Дитячий комуністичний рух, на думку Е. Гернле – це історична реальність, результат розвитку капіталізму, який готує ґрунт для революційної педагогіки пролетаріату, так звану «революцію в області виховання». Зародження дитячого руху педагог відносить до початку ХІ століття (період зародження імперіалістичної епохи), що викликано потребою в нових формах виховання, які функціонують паралельно з школою і поза школою. Він виділяє 6 типів дитячих і юнацьких об'єднань, якими представлені дитячий рух буржуазного суспільства: 1) юнацькі спілки опікунського спрямування; 2) дитячі та юнацькі спортивні гуртки; 3) демократично-пацифістські спілки молоді, які борються за ідеали «загального миру», «примирення класів», «культури особистості»; 4) державні та напівдержавні об'єднання опіки молоддю, комітети молоді; 5) скаутизм, в межах якого розрізняють: військово-націоналістичний тип, характерний для

англійської буржуазії; етично-пацифістський тип у Швейцарії; фашистський тип в Італії, Франції і т.д.; 6) юнацькі організації та відділення при політичних партіях і господарсько-політичних спілках [4, с. 107].

Педагог розглядає дитячий рух не лише як нову форму виховання, але, перш за все, як засіб масового класового впливу на підростаюче покоління. Аналізуючи тогочасну виховну практику, він робить висновок, що, на відміну від «нерухомої закостенілої школи», дитячі організації, побудовані на принципах добровільності і самодіяльності, дозволяють широко використовувати різні методи роботи, а тому активізують загальнодержавні організації правлячих класів «...в об'єднанні дітей у спілки і національні об'єднання» [1, с. 13].

Е. Гернле – перший засновник концепції дитячого комуністичного руху, концепції виховання через дитячий комуністичний рух, яка ґрунтується на твердженні про провідну роль соціального середовища у вихованні і, відповідно, реалізації принципів комуністичного виховання у тогочасній соціально-політичній і економічній ситуації, в умовах диктатури пролетаріату. Зародки нового пролетарського виховання педагог пов'язує, перш за все, із включенням підростаючого покоління в боротьбу і працю дорослих, а найбільш сприятливою формою для цього вважає організований під керівництвом дорослих дитячий рух [1, с. 49].

Е. Гернле – прихильник принципу формування дитячих організацій, об'єднань на основі класової приналежності, що викликано, насамперед, різними умовами життя дітей у різних соціальних групах суспільства і, відповідно, різними завданнями, які стоять перед ними. На його думку, на відміну від так званих «буржуазних», «пролетарські» діти стикаються зі свавіллям безконтрольного впливу вулиці, життя великих міст, з грубою дійсністю, вимушені в ранньому віці працювати. Тому й «...потребують практичної організації, міцного, постійного зв'язку, в грі та роботі, в демократичній дитячій общині» [11, с. 17].

Педагог вступає в дискусію з тими, хто висловлювався за аполітичність виховання. Він вважав ілюзією те, що дитина може вирости «по ту сторону класової боротьби» та підкреслював, що пролетарська дитина не тільки розуміє сенс класової боротьби, але в змозі і сама «під умілим керівництвом» вести організовану боротьбу, яка виражається в дитячому русі [3, с. 40]. Тому першочергове завдання дитячого руху Е. Гернле вбачає у необхідності «вести пролетарську дитину» в національний та інтернаціональний робітничий рух, залучати дітей до праці і боротьби дорослих. Він вважає, що не «тривала гра», а

участь у боротьбі свого класу визначає поточні завдання і перспективи діяльності дитячих груп [3, с. 144].

Цю й деякі інші позиції Е. Гернле протиставляє підходам інших теоретиків та організаторів дитячого руху (І. Жукова, О. Тарханова), погляди яких називає утопічними. Оскільки деякі з них, наприклад, висловлювалися за те, що дитячий рух не повинен обмежуватися завданнями політичної боротьби пролетаріату, а повинен «вбирати в себе» моменти розширення культурної діяльності, підготовки і творення праці, для того, щоб діти могли зайняти певне місце в житті [14, с. 49].

Виховний потенціал дитячого руху Е. Гернле пояснює соціально значущою спрямованістю діяльності членів дитячої організації: дитина через дитячий рух включається в життя і працю дорослих, а заняття політичними питаннями і питаннями класової боротьби сприяють формуванню «вільних, самостійно мислячих і діючих осіб» [11, с. 4]. Крім того, початковою в дитячому комуністичному русі є суб'єктна позиція дитини, яка виступає не тільки об'єктом виховних дій, але, перш за все, суб'єктом педагогічного процесу. Цим, зокрема, педагог пояснює прогресивний характер дитячого комуністичного руху як педагогічного явища [9].

Педагог характеризує дитячу групу як «центр енергії». Тому, на його думку, головними завданнями дитячої організації та її структурних одиниць є розвиток, пробудження дитячої активності, ініціативи [1, с. 43]. В його поглядах простежуються так звані «три точки зору» на діяльність дитячої групи як виховного засобу, три нероздільні елементи виховання в дитячій групі: 1) творчої ініціативи (самодопомоги і активності дитини); 2) колективної праці (самоврядування, взаємодопомоги); 3) революційного настрою (самоствердження, опозиції проти будь-якого гніту) [10, с. 22]. Е. Гернле дає практичні рекомендації керівникам щодо структури, форм та методів діяльності дитячої організації, зокрема: радить виходити з особливостей дитячої природи; основною і оптимальною формою об'єднання дітей вважати загін (групу) і маленькі осередки (ланки); формування груп проводити не за віковим принципом (7–9, 9–12, 12–14 років), а на основі загальних інтересів та видів діяльності (ігор, робіт, екскурсій і т.п.). Він виділяє систему методів організації діяльності дитячих комуністичних груп, які, на його думку, повинні розрізнятися залежно від віку, але завжди розвивати принцип самостійності, праці, класової боротьби [11, с. 8].

Одним із аспектів педагогічної спадщини Е. Гернле є оцінка ролі дорослого в дитячому об'єднанні. Він підкреслює, що дитячий рух є спільним рухом дітей і дорослих, що задає певну

позицію дорослих в дитячому русі – позицію співпраці. Педагогічна специфіка дитячого комуністичного руху, на його думку, оцінюється, перш за все, участю дорослих («педагогічна організація дитячого руху»), а першопричиною дитячого руху він називає соціально-класову опору в особі дорослих структур. З цього приводу у статті «Красные скауты или юные пионеры» (1923) педагог зазначає, що керівництво дитячим комуністичним рухом з боку пролетаріату, комуністів не потребує «витонченої романтики скаутизму», оскільки «...у середовищі революційного пролетаріату не виникає протиріч між інтересами дорослих і дітей» [5].

Педагог вважає, що керівництво дитячими організаціями – справа молоді, якій притаманні: рухливість і молодість настрою, близькість відносин з дітьми, активність. Дорослий же пролетаріат, на його думку, в основному, завдяки «механізуючому впливу системи праці» – «загрубілий і закостенілий», мало підготовлений у педагогічному відношенні, щоб узяти на себе це завдання. Партія не може разом з великими політичними і економічними завданнями приділяти достатньо часу і сил виховним завданням. Співпраця дорослих товаришів дуже бажана, але головне керівництво повинне бути надане юнацтву. Це додає дитячому руху творчість, натхнення, твердість, активність [10, с. 31].

Однією з причин різних недоліків у діяльності дитячих груп Е. Гернле називає відсутність умілих керівників, яким не вистачає знання і педагогічного досвіду, а, головне – уміння «втягувати уроки» з досвіду минулого. Зокрема, він рекомендує педагогам деякі форми скаутської роботи, вивчає її, хоча всю систему піддає гострій критиці.

Ставлення Е. Гернле до скаутизму розкривається, зокрема, в його дискусіях з І. Жуковим (педагог, ідеолог російського скаутизму, скульптор). Основні положення її викладені у статті «Красные скауты или юные пионеры» (1923) [5], а також праці «Основные вопросы пролетарского воспитания» (1930) [6]. Скаутизм він вважає формою буржуазного юнацького руху, за допомогою якого буржуазія «захоплює в свої сіті» найрозумніші, здібні та активні частини робітничої молоді, «дресирує» їх проти пролетаріату [3, с. 109].

Педагог рішуче виступає проти методу «тривалої гри», рахуючи його використання втечею від реального життя, пояснюючи це тим, що комуністичне виховання «...не хоче відволікати дитину від убогості і варварства її пролетарського існування» [11, с. 125]. Тому виховний метод комуністичного дитячого руху, на його думку, – це «...не «тривала гра» в душі буржуазного скаутизму, а планомірне залучення дітей до класової

боротьби та суспільно-необхідної праці, в якій гра, як така, в усіх її проявах, природним чином, має важливе педагогічне значення» [1, с. 105].

Незважаючи на таку гостру критику, Е. Гернле вважає, що скаутизм потрібно вивчати, оскільки його виховні методи, у порівнянні з буржуазною педагогікою, є революційними. Він виділяє ряд привабливих моментів у скаутизмі: дитячий колектив, організована дитина разом з вихователем – позитивний чинник виховної практики; якщо в буржуазному вихованні дитина є лише об'єктом виховання, то тут вона виступає і об'єктом, і суб'єктом; нове виховання робить дитину активною, оскільки навчання проводиться в плані колективного опрацювання на основі творчої діяльності дітей; праця і гра зливаються в органічне ціле і не розглядаються як непримиренні суперечності; скаутизм встановив між вихователем і підлітком відносини товарищескості, добровільного підпорядкування, дисципліни колективу; дитина вчиться брати участь у громадських справах, створювати моральні і господарські цінності [4].

Разом з цими позитивними, значущими моментами Е. Гернле відзначає, що хоча методи скаутизму й можна назвати революційними, зміст його є контрреволюційним: і ідеологічно, і організаційно, і індивідуально скаутизм включений в буржуазне суспільство та імперіалістичну державу. На нашу думку, педагог закликає боротися не стільки з скаутизмом як таким, як з будь-якими проявами так званих «буржуазних тенденцій». Про це свідчать його праці, які відображають суперечні питання і пошуки, деколи крайнощі думок, властиві його часу.

Розробляючи проблеми дитячого руху, Е. Гернле сприяв розширенню меж педагогіки в нових історичних умовах, зокрема, обґрунтував нові методи виховної роботи, істотно збагативши педагогіку новими науковими знаннями. Він розкрив конкретний зміст виховання сучасної йому історичної епохи, побачив і показав можливість практичного здійснення ряду своїх педагогічних ідей у Росії [4].

Таким чином, можна виділити такі принципові положення концепції дитячого руху, розробленої Е. Гернле: класово-соціальна основа та політична спрямованість діяльності дитячих громадських об'єднань; активне включення дітей в життя і боротьбу дорослих; соціально-значуща діяльність, що сприяє формуванню вільних, самостійно мислячих та діючих особистостей; прогресивний характер дитячого руху як соціально-педагогічного явища, що визначається участю дитини – суб'єкта педагогічного процесу; дитяча саморганізована група – виховний чинник, центр енергії; спільність інтересів і діяльності членів різновікової групи, орієнтованої на колек-

тивізм і т.п.

Таким чином, теоретична спадщина Едвіна Гернле, одного з перших педагогів, які розробляли теоретичні основи виховання підростаючого покоління через дитячу організацію, становить одну зі складових вітчизняної концепції дитячого руху. В його працях найбільш систематизовано і послідовно викладені ідеї про дитячу комуністичну організацію, відбиті позиції певної частини педагогів 20-х років ХХ ст.

Значущість педагогічних ідей Е. Гернле про дитячий рух пов'язана з конкретно-історичним аналізом проблем виховання, визнанням виховної ролі соціального середовища, виявленням взаємозв'язку між економікою, політикою і педагогікою. Цінність ідей про дитячий рух визначається, перш за все, його підходами до дитячого руху як нового соціально-педагогічного явища, виявлення його об'єктивного характеру, соціально-класової природи. Зокрема, для сучасної практики дитячого руху важливі ідеї Е. Гернле про соціально значущу спрямованість діяльності дитячої організації, можливості включення дитини в життя суспільства, соціальне середовище через дитячий рух; реалізацію суб'єктної позиції дитини в педагогічному процесі, що здійснюється через дитячий рух як одну з форм виховання підростаючої особистості.

Подальшого вивчення потребують окремі аспекти спадщини теоретика, ідеолога та організатора дитячого руху 20-х років ХХ ст., зокрема, педагогічні ідеї Е. Гернле щодо керівництва дитячими групами, спільної діяльності дітей і дорослих в організації і т.п.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гернле Э. Детское движение как новая форма организации воспитания // На путях к новой школе. – 1923. – № 7–8. – С. 99–108.
2. Гернле Э. Детское коммунистическое движение. – Х. : Пролетарий, 1925. – 120 с.
3. Гернле Э. Коммунистическое движение детей. Опыт работы германских детских коммунистических групп. – М. : Молодая гвардия, 1925. – 109 с.
4. Гернле Э. Красные скауты или юные пионеры / Миронов М. // Хрестоматия по детскому движению. – Х. : Юношеский сектор издательства «Пролетарий», 1925. – С. 36–42.
5. Гернле Э. Красные скауты или юные пионеры // Наша работа. – 1923 – № 5–6. – С. 24–28.
6. Гернле Э. Основные вопросы пролетарского воспитания. – М.–Л., 1930. – 174 с.
7. Гернле Э. Пионерам Советской России // Юные строители. – М., 1923. – № 8. – С. 8–9.
8. Гернле Э. Работа в коммунистических дет-

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ В ОСОБАХ

- ских группах // Путь просвещения. – Харьков, 1922. – №7–8. – С. 1–64.
9. Гернле Э. Революционное воспитание в Германии // На путях к новой школе. – 1923. – № 5. – С. 141–146.
10. Гернле Э. Реформистское и коммунистическое воспитание / Миронов М. // Хрестоматия по детскому движению. – Х. : Юношеский сектор издательства «Пролетарий», 1925. – С. 19–34.
11. Гернле Э. Социалистическое воспитание и социалистическое движение молодежи. – Пг., 1921. – 38 с.
12. Детское движение. Словарь-справочник. Издание 2-е, переработанное и дополненное. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
13. Сахарова Е.В. Педагогические взгляды Э. Гернле. – СПб, 1984.
14. Тарханов О. Классовое воспитание // Юный коммунист. – 1922. – № 15–16. – С. 49–50.